

Djurskyddsmyndigheten – ett politiskt hot mot svensk forskning

Djurskyddsmyndighetens nuvarande ledning tycks vara besjälad av samma anda som djurrättsaktivisterna i den översyn som för närvarande sker beträffande lagstiftningen om djurförsök. Myndighetens agerande är ett allvarligt hot mot medicinsk forskning och utveckling som det är hög tid att medicinskt ansvariga reagerar på.

ERIK LUNDGREN
professor, molekylärbiologi,
Umeå universitet
erik.lundgren@molbiol.umu.se

Medicinsk forskning syftar till att hjälpa läkare att bota, lindra eller förhindra sjukdom. Den bygger på en omfattande aktivitet, från praktisk sjukvård till nyfikenhetsstyrd grundforskning. Den senare delen gör för närvarande dramatiska framsteg, genom molekylärbiologins, genetikens och andra grundläggande vetenskapers framgångar.

Det är en stor utmaning att omsätta nya medicinska kunskaper till praktisk sjukvård. Experiment på försöksdjur intar här en framträdande och för närvarande ökande roll. Det gäller både grundläggande forskning, som leder till upptäckter, och försök att översätta laboratoriefynd i provrör till kunskaper i levande organismer. Det är av avgörande betydelse att kunna omsätta upptäckterna i experiment som kan överföras till människa, och här är djurförsök en effektiv resurs.

Ett etiskt problem

Djurförsök innebär ett etiskt problem. Djur försätts i levnadsförhållanden som inte är naturliga. Experimenten kan innebära skada och lidanden. Djuren kan inte tillfrågas och lämna informerat samtycke på det sätt som gäller inom humanetiken vid försök på människor.

Därför omgärdas djurförsök, liksom all djurhållning, med omfattande lagstiftning. För att hantera de etiska problemen finns ett system med djurförsöksetiska nämnder, sammansatta av forskare, försöksdjurspersonal och allmänrepresentanter, varav i regel några är företrädare för djurrättsorganisationer.

Enligt gällande lagstiftning är nämndernas uppgift att väga det lidande som djurförsök innebär mot den nytta eller kunskapsvinst som forskning kan tillföra. Som vid all etisk bedömning innebär det att väga olika moraliska värderingar mot varandra. Ingen förnekar att det är

Människa och djur – det lidande som djurförsök medför skall vägas mot potentiella kunskapsvinster till gagn för praktisk sjukvård. Denna etiska prövning kan inte ersättas med en procedur om förmågan att följa lagar och regler.

knepiggt när det gäller försöksdjur. Det har att göra med svårigheterna att värdera det moraliska värde man tillräknar djur i förhållande till det värde man vill ge djur inom arten människa. Det är en fråga där det finns olika inställning, men där en stor majoritet av svenskarna accepterar den praxis som för närvarande gäller.

Förändrad lagstiftning

För närvarande hotar en förändring av lagstiftningen kring djurförsök att på ett dramatiskt sätt ändra principerna för grundläggande forskning och medicinsk tillämpning med användning av försöksdjur. Det som sker är att man försvagar den etiska bedömningen till förmån för ett regelsystem och för en myndighetsutövning med starka politiska övertoner. Resultatet kan bli sådant att det allvarligt skadar både akademisk medicinsk forskning och svensk läkemedelsindustri.

Bakgrunden är att vi sedan 2004 har en djurskyddsmyndighet, som är huvudman för de djurförsöksetiska nämnderna. Generaldirektören har en bakgrund som språkrör för miljöpartiet, som står djurrättsorganisationerna nära. På grund

av sin parlamentariska vågmästarroll har miljöpartiet utnyttjat bland annat budgetförhandlingar för att genomdriva strängare krav på djurförsök, på ett sätt som inte har med den etiska sakfrågan att göra. Det riskerar kvaliteten i grundläggande forskning och medicinsk utveckling, och kan göra att t ex verksamheter som Smittskyddsinstitutet måste läggas ned och att företag som AstraZeneca flyttar viktig forskning utomlands.

Försöker flytta fram gränserna

I pågående utredningsarbete försöker Djurskyddsmyndigheten flytta fram ett antal gränser. Den föreslår att de djurförsöksetiska nämnderna skall ange vilka paragrafer i djurskyddsförordningen som ett visst försök är ett avsteg ifrån. Man vill att sådana avsteg skall göras enbart när det är »absolut nödvändigt». Man vill genom föreskrifter även ange kriterierna för sådana avsteg.

Etisk prövning innebär att olika normer vägs mot varandra. En viktig sådan norm är att dålig forskning alltid är oetisk. Etisk prövning är inte heller en metod att säga nej. I beslutet skall alltid vägas in de förluster i kunskapsvinst som ett avslag innebär.

Det Djurskyddsmyndigheten just nu gör är att med föreskrifter och påtryckning på lagstiftaren söka upprätta ett regelsystem som riskerar att kortsluta den etiska bedömningen. Man föreslår till och med att göra undervisningsinsatser för att förkovra nämndernas ledamöter i lagstiftningen. Man vill att de etiska nämnderna vid avsteg från djurskyddsförordningen skall ha en dialog med myndigheten innan de fattar sina beslut.

Med andra ord gör man om den etiska prövningen till en procedur där prövningen inte avser moraliska principer utan förmågan att följa lagar och föreskrifter. Etisk reflektion ersätts i bästa fall av en juridisk prövning av personer utan juridisk kompetens och i värsta fall av politisk följsamhet.

Etikprövningslagen för människa

Den nyligen antagna Etikprövningslagen för människa har ett annat upplägg. Etikprövningsnämnderna har likartad sammansättning som de djurförsöksetiska nämnderna. Den som får avslag i etikprövningsnämnd kan överklaga hos en central nämnd som har en likartad sammansättning. Det finns med andra ord ingen överordnad myndighet

som går in med påtryckningar i form av dialog eller genom att utfärda föreskrifter. De bedömningar som görs bygger på en vetenskaplig bedömning av forskningens värde och om detta balanserar den skada som forskningen åstadkommer hos försökspersonerna. Det finns ingen myndighet som utifrån administrativa eller andra principer reglerar nämndernas verksamhet.

Ett allvarligt hot

Det system som man nu försöker genomdriva politiskt för den djurförsöksetiska prövningen saknar motstycke. Det är ett allvarligt hot mot fritt kunskapsökande. Ingen förnekar att det fria kunskapsökandet kan innebära en etisk konflikt med de legitima kraven på att försöksdjur skall behandlas väl och att onödigt lidande skall minimeras. Konflikten kräver i framtiden liksom hittills att argument vägs mot varandra. Inte att politiskt styrda ämbetsmän och deras föreskrifter talar om vad som är rätt och fel.

Djurskyddsmyndigheten förebär ett viktigt skäl för sitt ställningstagande, nämligen att »bestämmelserna om försöksdjur måste vara tydliga och begripliga för allmänheten, så att det förtroende för försöksdjursanvändningen som finns kan bibehållas«. Det är en inställning som forskarsamhället delar. Men det finns inget i hittillsvarande praxis som har rubbat eller rubbar detta förtroende. Tvärtom finns det stor acceptans för att försöksdjur används för att erhålla ny kunskap som kan minska både mänskligt lidande och lidande hos sjuka djur. När djurrättsintressen nu flyttar fram sina positioner med hjälp av Djurskyddsmyndigheten sker det i strid mot denna opinion.

Det är allvarligt om svensk forskning och svensk läkemedelsindustri nedrustas därför att ett litet vågmästarparti utnyttjar sin maktposition för att genomdriva en agenda som kan leda till försämrad sjukvård, äventyrad svensk forskning och ökat mänskligt lidande.

Dags att reagera

Det är hög tid att forskare och läkare reagerar i tid mot detta allvarliga hot. Vi har ett ansvar för att medicinsk forskning och utveckling utvecklas för att öka vår kunskap och för att lindra eller bota sjukdom. Om vi är passiva nu kan det betyda att viktig medicinsk forskning och läkemedelsutveckling inte längre kan bedrivas i Sverige. •

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Erik Lundgren är ledamot av Vetenskapsrådets nämnd för försöksdjursvetenskap samt i Djurskyddsmyndighetens vetenskapliga råd.

Slumpmässiga frivilliga drogtest har även en preventiv verkan

De elever vi funnit med positiva drogtest har inte företett några av de klassiska markörerna vid missbruk. Just slumpmässiga frivilliga drogtest fungerar även som ett preventivt verktyg.

NILS LUNDIN
ungdomshälsovårdsöver-
läkare, Helsingborgs lasarett;
skolöverläkare, Helsingborgs
stad
health.carrier@telia.com

Robert Wålinder hävdar i Läkartidningen 45/2005 (sidorna 3399-400) att jag misstolkar både Arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter och har en dold agenda i min debattartikel »Slumpvisa drogtest – en del av skolhälsovårdens förebyggande arbete!« (Läkartidningen 42/2005, sidorna 3053-4).

Men eftersom Arbetsdomstolen både friat och fällt anställda som vägrat drogtestning, så finns ett utrymme att använda sig av arbetsmiljölagsstiftning när man arbetar efter en drogpolicy som även innefattar slumpvisa drogtest. Men att dessa skulle vara obligatoriska är ju något som Skolverket är tydligt med att de inte får vara, utan frivilligheten från elevens sida måste tydligt upplevas som reell.

Välgrundade motiv även för frivilliga test

Robert Wålinder påpekar att det måste finnas »... välgrundade motiv i form av stora säkerhetsrisker för att tillåta obligatorisk drogtestning«. Jag upplever att det även måste finnas välgrundade motiv vid slumpvisa frivilliga drogtest. Inte på någon kommunal skola som jag känner till genomför man obligatoriska drogtest (däremot förekommer det på vissa privata skolor).

Dock framkom vid enkätundersökningen i Helsingborg att mindre än hälften av gymnasieeleverna uppfattat de slumpmässiga urinproven för droger som frivilliga, medan majoriteten av de föräldrar som besvarat enkäten uppfattat dem som frivilliga [1].

De välgrundade motiven för slumpvisa (frivilliga) drogtest som vi funnit finns framför allt på de yrkesförberedande gymnasieprogram där elever kan utseta sig själva eller andra för allvarlig skada. Sådana moment är t ex att köra stora lastbilar med tunga släp, byggnadsarbeten på höga höjder liksom svetsning med öppen låga. Vad skulle hända den rektor som släppt ut en elev i yrkestrafik som orsakar en olycka under drogpåverkan? Eller om en elev faller

från ett tak och det framkommer att denne hade droger i kroppen?

Att det, såsom Robert Wålinder diskuterar, skulle vara »... fritt fram att drogtesta elever på t ex teoretiska utbildningar« är det svårt att få stöd för i författningar i arbetslagstiftningen.

Skollagens möjligheter

Viss lagstiftning som medger tvångsmässiga medicinska undersökningar finns, och Robert Wålinder nämner några exempel i smittskyddsregler och trafiklagstiftning. Till dessa kan även läggas vår nuvarande skollag. I kapitlet om skolhälsovård nämns »om skolläkaren på förekommen anledning anser att en viss elev i grundskolan eller sameskolan behöver undersökas särskilt, skall eleven genomgå sådan undersökning« [2].

Detta medför att skolläkaren har möjlighet att tvinga grundskoleelever till undersökning (något som mig veterligen aldrig har utnyttjats) oaktat de lagar och rekommendationer som Robert Wålinder hänvisar till (grundlagen, FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, Läkarförbundets etiska regler respektive FN:s barnkonvention).

Kräver inte allmänna drogtest

Jag har inte argumenterat för att utnyttja denna för skolhälsovården lagstadgade rättighet i samband med slumpmässiga drogtest. Inte heller pläderar jag för »att

Men de elever som vi under åren funnit med positiva urinprov vid slumpmässiga (frivilliga) drogtest har inte företett några av de »klassiska« vuxenmarkörerna för missbruk.

införa allmänna eller slumpvisa drogtest för alla gymnasielever med hänvisning till det fåtal yrkesutbildningar som av säkerhetsskäl kräver detta», som Robert Wålinder uppfattat det när han påstår att jag har en dubbel agenda. De enda som förespråkar obligatoriska drogtest i gymnasieskolan är elever och föräldrar [1].

Missbruk utan klassiska markörer

Robert Wålinder noterar också att det finns tecken som kan innebära missbruk, t ex ökad frånvaro, ändrat beteende och minskad arbetsprestation. Men de elever som vi under åren funnit med positiva urinprov vid slumpmässiga (frivilliga) drogtest har inte företett några av de »klassiska« vuxenmarkörerna för missbruk. Varken föräldrar, lärare eller kam-

rater har »signalerat« kring den berörde som uppvisat droger i kroppen. Där har det rent slumpmässiga drogtestet fångat upp en yngling i ett tidigt debuterat drogmissbruk och kunnat stävja en ytterligare negativ utveckling.

Samtidigt visar det sig att just slumpmässiga (frivilliga) drogtest även fungerar som ett preventivt verktyg. Många elever ser dessa som ett hjälpmedel till att kunna säga nej att testa droger för att hävda att de inte vill riskera sin utbildning om de ertappas i ett slumpmässigt (frivilligt) drogtest.

Referenser

1. Lundin N. Enkät drogpolicyarbetet (stencilutgåva via <http://www.helsingborg.se>).
2. Skollag (1985:1110) 14 kap Skolhälsovård, 3 §. SFS nr: 1985:1100.

Replik:

Frivillighet och evidens

Om skolhälsovården vill införa drogscreening så undrar man om det finns evidens för att detta är det mest effektiva sättet att använda resurserna på och om drogtest i skolor visat någon drogpreventiv effekt.

ROBERT WÅLINDER
överläkare, arbets- och miljömedicin, Akademiska sjukhuset, Uppsala
robert.walinder@akademiska.se

II Nils Lundin visar i sin artikel i Läkartidningen 42/2005 (sidorna 3053-4) att en minoritet av gymnasieeleverna uppfattat drogtesten som frivilliga. Likaså citeras en förälder och en elev som förordar obligatorisk testning respektive testning av alla elever (inte bara elever i yrkesprogram). Frivilligheten saknas eller har inte betonats tillräckligt i den information som lämnats.

Syftet med testningen måste framgå

Likaså bör syftet med testningen framgå tydligare. Är det säkerhetsaspekter som avses och/eller drogpreventiva och stödjande effekter? Lundin hävdar att arbetsmiljölagstiftningen ger utrymme för en drogpolicy som innefattar slumpvisa drogtest. Arbetsmiljölagen är en ramlagstiftning, så visst finns det utrymme för olika tolkningar och lösningar på arbetsmiljöproblem. Jag argumenterar mot tolkningen att man bör införa drogtest på arbetsplatser eller skolor när det

saknas välgrundade motiv i form av stora säkerhetsrisker.

Innehållet i en drogpolicy

En drogpolicy kan innehålla säkerhetsaspekter, preventiva åtgärder samt formuleringar om stöd och rehabilitering av missbrukare. Att en missbrukare via t ex ett behandlingskontrakt lämnar prov som stöd i behandling och rehabilitering är en sak. Men när anställda eller elever, utan misstanke om missbruksproblem eller säkerhetsrisker i arbetet, ska lämna urinprov bevitnat av företags- eller skolsköterska för att undvika fusk eller förväxlingar, så passeras gränsen för oacceptabel integritetskränkning.

Provtagningen blir ett onödigt övergrepp och även resursslöseri. I Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbetsanpassning och rehabilitering [1], som tar upp handlingsprogram och policy gällande bruk och missbruk av alkohol och droger på arbetet, finns inte drogtest nämnda, vare sig allmänna eller slumpmässiga.

Krav på evidens även i preventivt arbete

I det kliniska arbetet brukar krav på evidensbaserad vård framhållas. Detta torde gälla även preventivt arbete. Om nu skolhälsovården vill införa drogscreening så undrar man om det finns evidens för att detta är det mest effektiva sättet att använda resurserna på och om drogtest i skolor har visat någon drogpreventiv effekt.

Referens

1. Arbetsanpassning och rehabilitering. AFS 1994:1.

Elise Ottesen-Jensen

Eldsjäl som trotsade förbudet mot offentlig information om p-medel

II »Jag drömmer om den dag då alla barn som föds är välkomna, alla män och kvinnor jämlika och sexualiteten ett uttryck för innerlighet, njutning och ömhet.«

Orden är Elise Ottesen-Jensens. Mest känd som »Ottar« (1886–1973) var hon en eldsjäl som trotsade förbudet att informera om preventivmedel, och hon reste landet runt för att dels berätta om sexualitet, dels plädera för rätten till abort.

Ottar startade 1933 RFSU. Hon medverkade genom sitt idoga arbete till att »Lex Hinke« avskaffades. Det var den lag från 1911 som den radikale Hinke Berggren mot sin vilja skulle namnge och som förbjöd offentlig information om preventivmedel. Hinke hade talat för »kärlek utan barn« och ställdes då inför rätta.

»Ottar«,
en modig
kämpe.

Ottars pionjärinsatser kom att krönas med framgång först på 1960-talet, när föreställningen att kvinnan skulle »spara sig för den rätte« försvann, och spiral och p-piller för första gången gav ett säkert skydd mot en önskad graviditet.

Läkarkåren kan inte berömma sig av någon mer framsynt inställning i dessa frågor; den var länge fördömande mot aborter men mer liberal vad avsåg preventivmedel. Dock var läkarna oroliga för att »de biologiskt sunda« skulle använda kondom, medan »de biologiskt mindervärdiga« skulle göra barn och därmed urholka samhället. Rasbiologin låg onekligen nära i tidsandan.

Läkarkåren kan inte berömma sig av någon mer framsynt inställning i dessa frågor; den var länge fördömande mot aborter men mer liberal vad avsåg preventivmedel. Dock var läkarna oroliga för att »de biologiskt sunda« skulle använda kondom, medan »de biologiskt mindervärdiga« skulle göra barn och därmed urholka samhället. Rasbiologin låg onekligen nära i tidsandan.

Stephan Rössner

professor, Karolinska
Universitetssjukhuset Huddinge